

УДК: 364-322:37]:004

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-12-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-12-17)

Коваленко Інна Едуардівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського НАПН України, Україна

Inna Kovalenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow at the Department of Scientific Information and Analysis Education Support, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: i_artemenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5633-0234>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ШКОЛИ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

A Центральними поняттями, що розкриваються у статті є: волонтерська діяльність (волонтерство), волонтерська допомога, волонтерський рух. Визначені основні причини, через які люди починають волонтерську діяльність. Авторка наводить класифікацію видів волонтерської діяльності (соціальне волонтерство, спортивне волонтерство, арт-волонтерство, екологічне волонтерство, донорство, евент-волонтерство, корпоративне волонтерство, волонтерство громадської безпеки, медіа-волонтерство). Зазначається необхідність професіоналізації волонтерської допомоги при роботі з конкретними категоріями споживачів соціальних послуг (людьми поважного віку, людьми з особливими потребами) і сертифікації волонтерів відповідно до вимог часу. Авторка здійснює контент-аналіз основних волонтерських ресурсів в інформаційному середовищі й виокремлює наступні напрями діяльності онлайн-платформ: допомога армії; допомога внутрішньо переміщеним і біженцям; робота з молоддю, дітьми та підлітками; робота з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації; загального просвітницького і комунікаційного характеру. Визначено дефіцит уваги у цифровому контенті до проблем людей поважного віку та людей з особливими потребами. Розглядаються основні компоненти готовності до надання волонтерської допомоги людям поважного віку і людям з особливими потребами: мотиваційна, когнітивна, діяльнісна. Авторка визначає основні концептуальні засади створення школи волонтерів для роботи з людьми поважного віку та людьми з особливими потребами. Наводиться орієнтовна програма підготовки волонтерів до діяльності з людьми поважного віку та з людьми з особливими потребами.

Ключові слова: волонтер; волонтерство; волонтерська допомога; волонтерський рух; люди поважного віку; люди з особливими потребами; школа волонтерства; цифровий контент; онлайн-платформи, підготовка волонтерів

Conceptual principles of creating a school of volunteers in conditions of digital transformation

S The central concepts revealed in the article are: volunteering (volunteering), volunteer assistance, volunteer movement. The article identifies the main reasons why people start volunteering. The author provides a classification of volunteer activities (social volunteering, sports volunteering, art volunteering, environmental volunteering, donation, event volunteering, corporate volunteering, public safety volunteering, media volunteering). The article notes the need for professionalization of volunteer assistance when working with specific categories of social service users (people of a respectable age, people with special needs) and certification of volunteers in accordance with the requirements of the time. The author carries out a content analysis of the main volunteer resources in the information environment and singles out the following areas of activity of online platforms: assistance to the army; assistance to internally displaced persons and refugees; work with youth, children and teenagers; work to prevent domestic violence, human trafficking and gender discrimination; of a general educational and communication nature. The author identifies a lack of attention in digital content to the problems of elderly people and people with special needs. The article examines the main components of readiness to provide volunteer assistance to elderly people and people with special needs: motivational, cognitive, and functional. The author defines the main conceptual principles of creating a volunteer school for working with elderly people and people with special needs. The article provides an approximate program for training volunteers to work with elderly people and people with special needs.

Keywords: volunteer; volunteering; volunteer assistance; volunteer movement; elderly people; people with special needs; volunteering school; digital content; online-platforms; volunteer training

Актуальність проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Нині, у світі в цілому і в Україні зокрема, волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей і надає людині можливість реалізувати себе у служінні суспільству. В Україні, в умовах повномасштабної агресії Росії проти України, волонтерський рух став тим ресурсом, завдяки якому Україна змогла швидко мобілізуватись й адаптуватись до реалій військового часу. Отже, в Україні руками волонтерів збираються кошти для ЗСУ, підтримуються соціально незахищені верстви населення, відбувається евакуація з гарячих точок України тощо. У сучасному світі волонтерський рух розвивається і набуває нових форм. Зокрема, з розвитком інформаційного суспільства, у людей з'являються нові можливості робити добрі справи не тільки офлайн, а й онлайн. Сучасні цифрові технології дають нові можливості для волонтерів, які вже можуть використовувати свої комп'ютери або навіть телефони, надаючи підтримку в онлайн-форматі. Онлайн-волонтерство має багато спільного із традиційними формами волонтерства, тому такий хід подій є логічним у ситуації цифрової трансформації суспільства.

Отже, нині саме волонтерський рух є силою, на яку спирається українська державність незалежно від його форм і видів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження стосовно даної проблеми були сконцентровані на таких аспектах: технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності (О. Безпалька, Р. Вайноли, А. Капської, Т. Лях, В. Петрович, Т. Спіріна, О. Міхеєва); особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (О. Кузьменка, Н. Романової, С. Толстоухової); тему онлайн-волонтерства досліджували А. Безруков, О. Белишев, А. Котелевець, М. Кацпрівіч, Б. Боровецька, П. Люкасяк, Ю. Антошук, Д. Кравенс, С. Дж. Елліс.

Отже, вченими було ґрунтовно досліджено окремі питання щодо особливостей волонтерської діяльності, а також залучення і підготовки до волонтерської діяльності.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується означена

стаття. Проте, недостатньо розкритими залишилися такі питання, що пов'язані з підготовкою і супроводом волонтерів в умовах цифрової трансформації суспільства.

Метою статті є визначення основних концептуальних засад створення школи волонтерів в умовах цифрової трансформації.

Викладення основного матеріалу. Волонтерство (від лат. voluntarius – воля, бажання; англ. voluntary – добровільний, доброволець, йти добровільно) – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [4, с. 124].

Волонтерська допомога – робота та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами та волонтерськими організаціями [там само, с. 125].

Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [3].

Волонтерський рух – це рух по наданню безкорисливої допомоги тим, хто її потребує. Під цим поняттям розуміють волонтерські дії як на місцевому, так і на державному рівнях, і разом з цим як двосторонні та міжнародні програми [5].

Основні причини, через які люди стають волонтерами: бажання творити добро; можливість змінити щось у своєму житті та в житті інших людей; можливість отримати неоціненний досвід, який може стати в нагоді у повсякденному житті; робота у команді, спілкування з однодумцями, нові знайомства, постійні контакти із цікавими людьми; бажання знайти застосування своїм талантам, силам і здібностям; можливість переглянути країну, подорожуючи з волонтерськими загонами.

У сучасному світі інститут волонтерства набув значного поширення, стаючи значущим ресурсом розвитку суспільства. У зв'язку із цим значно розширився перелік видів волонтерської діяльності, яких нині, на думку експерта у питаннях організації волонтерської діяльності, члена Асоціації волонтерських центрів Ю. Сіленко, виокремлюється дев'ять [2]. *Соціальне волонтерство* – це допомога самотнім людям похилого віку, допомога дітям, робота з тією категорією людей, яку

прийнято називати соціально незахищеними. Спортивне волонтерство – це волонтерство під час міжнародних спортивних змагань. У цьому волонтерстві важливі особливі компетенції волонтера: знання іноземної мови, знання певного виду спорту, толерантність, відкритість до світу, бажання спілкуватися з різними людьми. *Культурне волонтерство* або *арт-волонтерство* – це волонтерство під час культурних міжнародних заходів. *Екологічне волонтерство* – діяльність волонтерів спрямована на захист флори і фауни. *Донорство*. Якщо розглядати донорство як волонтерство, не лише як здачу крові безпосередньо, але й як великий просвітницький блок – то, звичайно, волонтери тут дуже потрібні. Коли люди починають дізнаватися і розуміти предмет, вони починають по-іншому до нього ставитися. У нас дуже часто не вистачає донорів саме тому, що люди або бояться, або не знають про донорство. *Подієве або евент-волонтерство*. Це волонтери, які беруть участь у великих подіях: фестивалях, форумах, окремих великих міських проєктах. *Корпоративне волонтерство*. Цей напрям, у першу чергу, пов'язаний з компаніями, які готові включитися в добровільчу діяльність, залучаючи своїх співробітників в неробочий час. *Волонтерство громадської безпеки* – вузький, унікальний напрям, який пов'язаний із діяльністю під час природних й екологічних катастроф. Тут важливо, щоб волонтери розуміли, на що вони йдуть, і були підготовленими, навченими. Існують спеціальні програми, що готують волонтерів громадської безпеки. Вони практично відіграють роль «акредитації». *Медіаволонтерство* – це компетенції, знання і навички, які людина готова застосувати для того, щоб розповісти про волонтерство іншим людям. Це фотографи, журналісти, люди, популярні в соціальних мережах, дизайнери. Не зважаючи на те, що представники даного виду волонтерства допомагають організаторам волонтерської діяльності – волонтерським центрам, благодійним фондам, добровільним волонтерським рухам. Цей вид волонтерства набуває все більшої популярності.

Але світ не стоїть на місці, розвиваються інформаційні технології і з'являються нові технічні можливості для об'єднання людей навколо добрих справ. Отже, як волонтери використовують сучасні технології у своїй діяльності?

Контент-аналіз українського онлайн-середовища показав, що нині вже існують кілька досить відомих платформ для волонтерської діяльності, де можна отримати і юридичну, і психологічну допомогу, і навіть самим долучитись до волонтерського руху. Проаналізуємо діяльність найвідоміших в Україні волонтерських платформ. Їх можна навіть об'єднати за напрямками діяльності.

Платформи волонтерів спрямовані на допомогу армії

Благодійний фонд «Повернись живим» – благодійний фонд компетентної допомоги армії, а також громадська організація, що займається аналітикою у секторі безпеки та оборони, реалізує проєкти з реабілітації ветеранів через спорт.

Благодійний фонд Сергія Притули – фонд допомагає бойовим підрозділам (ЗСУ, НГУ, ДПСУ, ТрО), які вже виконують бойові завдання у гарячих точках.

Благодійний фонд «KOLO» – українські IT-експерти, які допомагають ЗСУ тримати технологічну перевагу над ворогом, діяльність якого сфокусована на трьох напрямках: оптика, повітря і зв'язок.

Організація «Армія SOS» допомагає військовим у різних напрямках: виготовлення БПЛА для передавання їх військовим і проведення власної розвідки для армії; закупівля, програмування планшетів для артилеристів зі встановленням програм, які значно пришвидшують роботу; постачання автотранспорту, глушників для зброї, радіорозвідувального обладнання тощо.

Платформи спрямовані на допомогу внутрішньо переміщеним особам і біженцям

На платформі *«Допомагай»* можна знайти тимчасове безкоштовне житло у безпечних містах України та за кордоном, що надають небайдужі люди.

Платформа «Прихисток» – комунікаційний майданчик між тими, хто потребує допомоги і тими, хто готовий її надати за участі Кабінету Міністрів України та Мінреінтеграції. На платформі надано інформацію щодо житла для біженців у безпечних регіонах України та інформація про пільги для власників приміщень, які надають житло для біженців.

Платформи, діяльність яких спрямована на роботу з молоддю, дітьми та їхніми батьками
Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» – громадська організація, що розвиває у молоді

активну життєву позицію та підвищує лідерський потенціал для зміцнення громадянського суспільства. Ця організація створює та впроваджує інноваційні форми просвітницько-профілактичної, соціально-педагогічної та інших видів діяльності, щоб покращити якість життя дітей, сімей і місцевих громад в Україні. Організація здійснює діяльність за такими напрямками. *Групи психологічної підтримки «Поруч»* (спільний проєкт Міністерства освіти і науки України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та ГО «ВГЦ «Волонтер», у межах якого, у форматі онлайн та очних груп, підлітки та їхні батьки можуть опрацювати свій травматичний досвід, пов'язаний із війною). *Навчання фахівців щодо роботи з підлітками та молоддю*, спрямовану на попередження негативних соціальних явищ. *Розроблення, організація та проведення тренінгів для підлітків і молоді з розвитку життєвих навичок* (ефективне спілкування, лідерство та активна життєва позиція, права та обов'язки, критичне мислення, медіаграмотність тощо) і *профілактики негативних явищ* (профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки, зміна прокримінального мислення, профілактика агресивної поведінки підлітків, профілактика конфліктів і правопорушень тощо). *Розроблення настільних просвітницько-профілактичних ігор для підлітків та молоді з питань профілактики інфікування ВІЛ та ризикованої поведінки.*

Платформи організацій, які працюють із жінками, дітьми та молоддю, що зазнали насильства в сім'ї. Зокрема, гаряча лінія «*Ла-Страда*», діяльність якої спрямована на попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації

Платформи загального просвітницького і комунікаційного характеру

Платформа «Українська волонтерська служба», метою якої є поширення волонтерського руху в Україні. Велика ідея – утвердження волонтерства для кожного, допомога українцям брати участь у волонтерських проєктах. Основні напрями роботи: формування волонтерських спільнот у найбільших містах (наразі у Києві, Одесі та Львові); навчання громадських активістів і посилення організацій; допомога соціальним проєктам у містах, де працює організація; громадянська освіта.

Отже, в українському суспільстві, в умовах війни, волонтерський рух продемонстрував здатність швидкої реакції на суспільні потреби і високу ефективність. Але потрібно зазначити, що не завжди ініціативи волонтерів є професійними й компетентними, особливо це стосується соціального волонтерства з конкретними вузько-спеціалізованими групами клієнтів. Необхідно також зазначити, що дуже часто, в умовах військового стану відбувається «вигорання» волонтерів. Нині з'явилась ще одна вимога до волонтерської діяльності – це сертифікація волонтерів, яка прописана у Законі України «Про волонтерську діяльність». Так у ст. 7 «Волонтери, їхні права та обов'язки» зазначено про необхідність проходження волонтером підготовки та перепідготовки та отримання посвідчення волонтера.

За перелічених умов виникає потреба у професійній підготовці волонтерів до роботи з конкретними групами клієнтів і супровід волонтерів у їх діяльності, що попередить їх вигорання.

Аналіз платформ показав необхідність створення школи для волонтерів, які працюватимуть із людьми поважного віку та людьми з особливими потребами.

Отже, на що має бути зорієнтована підготовка і перепідготовка волонтерів, які працюватимуть з людьми поважного віку?

Компетентність – означає відповідність рівня знань і вмінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мети. Професіоналізм – сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навиків у визначеній поділом праці сфері людської діяльності.

Отже, якими якостями має володіти сучасний волонтер, який буде працювати з конкретними категоріями споживачів соціальних послуг (людьми поважного віку, та людьми з особливими потребами)?

Така підготовка має враховувати всі складники волонтерської діяльності.

Перший складник волонтерської діяльності – мотиваційний. Звичайно, волонтер має бути змотивованим до роботи з певною категорією споживачів соціальних послуг. У даному контексті дуже важливо визначитись із видом волонтерства.

Когнітивний складник волонтерській діяльності – це знання із психологічних особливостей категорії клієнтів, на яку спрямована діяльність волонтера (комунікаційні особливості, ризики психічних захворювань, інтереси і потреби людей, з якими він буде працювати, особливості їх пізнавальних процесів). Знання основних етапів процесу спілкування: моделювання спілкування зі споживачем послуг у процесі підготовки до безпосередньої діяльності; організація безпосереднього спілкування із споживачем послуг у період початкової взаємодії з ним; управління спілкуванням у соціально-педагогічному процесі; аналіз реалізованої системи спілкування [3, с. 114].

Складник практичних навичок волонтера. Якщо його цікавить саме викладацька діяльність в умовах університету третього віку, добре було б, щоб він володів комп'ютерною грамотністю чи сучасними прикладними методиками (декупаж, Парчмент Крафт, Плетіння з газетних трубочок, Амігурумі, Темарі, Зардозі, Фуросікі тощо), міг викладати іноземну мову. Студент-волонтер має володіти комунікативними навичками та навичками викладацької діяльності.

Пропонуємо орієнтовну програму підготовки волонтерів до роботи з людьми поважного віку та з людьми з особливими потребами, у якій враховані всі вищезазначені аспекти [1] (табл. 1):

Таблиця 1

План-сітка роботи школи волонтерства на 2023-2024 рр.

№ заходу	Форми і методи	Тема	Мета	Місце проведення і відповідальна організація
1	Круглий стіл	Новий погляд на надання соціальних послуг особами з інвалідністю та людям похилого віку в умовах Територіальних центрів.	Визначити основні напрями співпраці ДНПБ імені В. О. Сухомлинського з Територіальними центрами та окреслити основні задачі школи волонтерства	вул. Беретті, 18, Університет третього віку
2	Опитування	Мотиви та особистісно – професійні вимоги до волонтерської діяльності з людьми похилого віку та людьми з інвалідністю	Визначити коло осіб, яким цікава робота з людьми похилого віку	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.
3	Семінар	Психологічні особливості надання соціальних послуг людям поважного віку та людям з особливими потребами.	Сформувати знання стосовно психологічних особливостей роботи з людьми похилого віку та з людьми з особливими потребами.	Берлінського 9, ДНПБ м. В. О. Сухомлинського Житинська М.О., Коваленко І.Е.
4	Диспут	Бар'єри та шляхи їх подолання у соціальній роботі з людьми поважного віку та людьми з особливими потребами.	Визначення основних комунікативних бар'єрів між студентами-волонтерами та людьми похилого віку та шляхів їх подолання.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Житинська М.О., Коваленко І.Е.
5	Тренінг	«Я і мої інтереси».	Визначити інтереси (хобі, пріоритетні напрями діяльності) студентів-волонтерів, які вони можуть передати людям похилого віку.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.
6	Вебінар	Методи арт-терапії у соціальній роботі волонтерів із людьми похилого віку.	Ознайомити студентів-волонтерів з основними методами арт-терапії, що застосовують у соціальній роботі з людьми похилого віку.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Мерзлякова О.Л.

№ заходу	Форми і методи	Тема	Мета	Місце проведення і відповідальна організація
7	Тренінг	Форми і методи аудиторної роботи з людьми поважного віку.	Сформувати навички застосування форм і методів педагогічного впливу на аудиторію людей похилого віку.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.
8	Тренінг	Тайм-менеджмент у роботі волонтерів і менеджерів соціальної роботи	Сформувати у слухачів школи навички організувати свій робочий час і простір.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.

Висновки. Отже, підготовка і сертифікація волонтерів, які надають соціальні послуги людям поважного віку, є необхідністю часу і пов'язана з дефіцитом волонтерів для даних категорій. Така підготовка має орієнтуватись на вид волонтерства (у нашому випадку – соціальне волонтерство) і включати ті знання і навички, що актуальні саме для підготовки волонтерів до роботи з людьми поважного віку і з людьми з особливими потребами. Потрібно зазначити необхідність супервізійного супроводу волонтерів і після сертифікації. Це може виступати наступним напрямом дослідження з даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Артеменко І. Е. Концептуальні засади діяльності школи волонтерів для роботи з людьми поважного віку. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2018_3_3.
2. Белишев О. В. Волонтерство у світі інформаційних технологій: поняття, характерні особливості та види. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 180–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2019_42_46
3. Про волонтерську діяльність : Закони України від 05.03.2015 №246 VIII станом на 15 жовтня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3236-17#Text> (дата звернення 15.10.2023)
4. Лях Т. Л. Волонтерство. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. С. 124–128.
5. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). *Актуальні проблеми правознавства*. 2016.

Вип. 4 (8). URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18196/1/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E..pdf> (дата звернення 21.10.2023)

References

1. Artemenko, I. E. (2018). Kontseptualni zasady diialnosti shkoly volonteriv dlia roboty z liudmy povazhnoho viku [Conceptual principles of activities of the volunteer school for working with elderly people]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Psykholohopedahohichni nauky [Scientific notes [Nizhyn State University named after Mykola Gogol]. Psychological and pedagogical sciences]*, 3, 7-10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2018_3_3 [in Ukrainian].
2. Bielyshev, O. V. (2019). Volonterstvo u sviti informatsiinykh tekhnolohii: poniattia, kharakterni osoblyvosti ta vydy [Volunteering in the world of information technologies: concepts, characteristics and types]. *Filosofski obrii [Philosophical horizons]*, 42, 180-184. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2019_42_46 [in Ukrainian].
3. *Pro volontersku diialnist [About volunteering]: Zakony Ukrainy vid 05.03.2015 № 246 VIII stanom na 15 zhovtnia 2023 r.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3236-17#Text> [in Ukrainian].
4. Liakh, T. L. (2012). Volonterstvo [Volunteering]. In I. D. Zvierieva (Ed.), *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere]* (pp. 124-128). Kyiv; Simferopol: Universum [in Ukrainian].
5. Paslavskaya, O. (2016). Stanovlennia ta rozvytok volonterskoho rukhu v Ukraini (istoryko-pravove doslidzhennia) [Formation and development of the volunteer movement in Ukraine (historical and legal research)]. *Aktualni problemy pravoznavstva [Actual problems of jurisprudence]*, 4 (8). Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18196/1/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E..pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.10.2023